

שמעתיא עמיקתא

גליון תקעט | פ'ר' בראשית | תשפ"ד | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובב"א

תליון מיוחד
עקב המצב הקשה
בארץ הקודש

משיעורי

הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

הלכות מצויות בזמן מלחמה

תפילה

חובת תפלה בשעת צרה

בזמן צרה חובת תפלה הינה מהתורה לכל הדעות. [דעת הרמב"ם (ספח"מ עשה ה, והל' תפילה פ"א הי"א) שמ"ע מה"י להתפלל בכל יום ולמד כן מהפס' (שמות כפ"ו) "ועבדתם את ה'". אולם דעת הרמב"ן (השגות עשה ה) שהחוב להתפלל בכל יום הוא דרבנן. וכת' המ"א (סי' קו ס"ק ב) בשם הסמ"ק שבעת צרה ודאי הוא מה"י. ועיי"ש ברמב"ן שכת' שאם נאמר שהפס' ועבדתם את ה' מדבר על תפילה אולי תהיה הדרשה שמצוה לעת צרה שנאמר ית' ויתעלה שומע תפלה והוא המציל מן הצרות בתפילה וזעקה. והחינוך (סוף מצוה תל"ט) כת' בשם הרמב"ן שמי שצר לו ולא קרא אל ה' להושיעו, ביטל עשה זה. ועי' בערוה"ש (סי' פט אותיות ד-ה). ואף הרמב"ם נוסח התפילה המוגהים הם מדרבנן עיי"ש ברמב"ם (מצוה ה) וכן בפ"א ביום מה"י סג, עי' אבודרהם (ירש שער ב).
אמירת תהילים בשבת

אע"פ שאין צועקים ולא מתריעין בשבת על שום צרה חוץ מצרת המזונות שצועקים עליה בשבת באמירת ענו בתפלה נש"וע (סי' רח"ט סעי' ט) וסי' תקעו סעי' ז) ומ"ב (סם). ועיי"ש במ"ב שמפני צרת מזונות אף מוענין בחול. ומ"מ כת' ה"ש"ע (סם) שצרת המזונות היינו כשהולו שהולו בדברים של סחורה שרוב חי' אנשי אותה העיר מהם, ונתמטע המשא והמתן עד שיצטרך התגר למכור שוה עשרה בשעה], מ"מ בשעת מלחמה מותר לומר תהילים אף בשבת. [ארחות רבנו (ח"א ע"מ צ"ל) בשם בעל הקהלות יעקב צ"ל].

הפסק בתפלה

הפסיק תפלתו על מנת להיכנס למרחב מוגן

אם נשמעת אזעקה, ונמצא באמצע תפלת י"ח, עליו להפסיק בהליכה וללכת למקום מוגן, ואם יש צורך בדבר רשאי להפסיק אף בדבור. וימשיך תפלתו במקום המוגן. [עי' בברכות (ל:)] דתנן דאפי' נחש כרוך על עקב לבא ולי' יפסיק (בדבור) תפלתו (אבל יכול לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו). וכן פסק בשו"ע (סי' קד סעי' ג), ופירשו הרמב"ם (מהמ"ש) והר"ע"ב (סם) דדוקא נחש שרוב פעמים אינו נושך אינו פוסק אבל עקרב פוסק. וצ"ע דהרי לא הולכים בפק"י אחר כמבואר בשו"ע (סי' שכט סעי' ב). ושי"מ בבנין ציון (סי' קלו ד"ה וחה כל) שביאר דהא דקיי"ל דאין הולכין בפק"י אחר הרוב היינו דוקא כשיש ודאי סכ"נ לפנינו, כגון בפל' עליו הגל שאז חוששין אפי' למיעוט דמיעוטא, אבל בשעתה אין כאן פק"י רק שיש לחוש לסכנה הבאה בזה אזלינן בתר רובא. ועיי"ש בקובץ שיעורים (פסחים אות לב) ששייבש הא דנחש כרוך דכיון דרובן אין ממתין הוי כלא שכח הניקא ונמילא יש לסמוך אהא דשלחו מצוה אינן נזוקין. וכן נקט הגרש"ז צ"ל [שש"כ פל"ט הגה ד]. ובג"ד י"ל דחשבי שכחא הניקא דלא אמרינן שלוחי מצוה אינן נזוקין כמבואר בפסחים (ח-ה). דאם אנשים לא ילכו לתדריה המוגנים דאי שאנשים עלולים למות (יר"ל). והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון קצ"א].
הפסיק תלמודו

אם נשמעת אזעקה כשעוסק בתלמודו עליו להפסיק וללכת למקום מוגן, וימשיך לתלמוד ש"ס. [אע"פ שכת' בקובץ שיעורים (כתובות אות רעז) בענין ת"ת דאף היכן דשכיח הניקא אמרינן שלוחי מצוה אינן נזוקין, מ"מ דעת הגרש"ז צ"ל (הליכ"ש פ"ח הגה ט"ז) דלדידן שאין הכוונה טהורה כ"כ אין לסמוך על זה].

תענית ופרישות

התענות

כשם שמתענים ומתריעים על הגשמים כך מתענים על שאר הצרות, כגון כותים שבאו לערוך מלחמה עם ישראל, [שו"ע (סי' תקנו סעי' א)], והכל לפי המקום והזמן [ועיי' להל' בשם ממוק א"י], ומ"מ אין להתענות בשעת המלחמה, אלא יקבלו עליהם תענית ויתענו כשיצילו, שלא יבואו לידי חולשה. [שו"ע (סי' תקעא סעי' ג). ועיי' באגרות ומאמרים חפץ חיים (סי' סו)].

פרישות

יש שיש חובת פרישה בשעת מלחמה. ויש מקילין, וכן עיקר [ועיי' ברמ"א (סי' רמ סעי' יב) שכת' שיש חובת פרישה בעת צרה. וכת' הא"ר (אות כ) בשם שכנה"ג (הגה"ט אות ד) שגוררים תענית דוקא על צרות דומיא דרעב כגון על הירקון ועל השדפון והמונות, אבל בשאר צרות כגון דבר וחרב בר מינן וכיוצא בזה. ועיי"ש שהביא שיש חולקים, אולם משמע מדבריו דס"ל שכן העיקר להלכה. ובשעה"צ (סי' תקעא אות ח) משמע דלא ס"ל הכנה"ג], וי"א שאף לדעת המחמירים אפשר שאין בזה אלא מדת חסידות. והכל לפי מקום והזמן, ועיי' בהערה. [ועיי' בשעה"צ שם שכת' ד"ל דמ"מ אין זה אלא ממדת חסידות. ועיי' בצ"א (ח"י"ג סי' רז) שהאריך בזה וכת' לענין שעת מלחמה שאין לאסור. ועיי' בפמ"ג (סי' תקעא מ"ז ס"ק ב) ובשעת"י (סי' תקעא) בשם הט"ו בספרו דברי דוד (פר' מקץ) שמבואר דאף למחמירי אין לאסור במקום חשש מכשול ויצור תוקפא או צורך פו"ר. וכת' בא"י מבוטשאטש (ססי' רמ ד"ה עוד) שלכו"ע לא שייך פרישה אלא במקום שבו הצרה. ועיי' בנמוקי או"ח (סי' תקעא אות ב) שכת' שסתפקו החכמים בזמן שנות המלחמה הארוכה מלחמה העולמית אם מותר בתה"מ, וכת' דלדעתו פשיטא דכיון שהם דברים שאין להם שיעור בשנים ארוכות ורבות א"צ להתענות מכ"ש לבטל פו"ר וח"ו לעשות כן ועוד דיבואו בטח ללדי מכשול, עיי"ש].

שבת

חילול שבת על מנת להיכנס למרחב מוגן

אם נשמעת אזעקה בשבת קודש, ולצורך ההעצה למקום מוגן יש צורך בחילול שבת, הדבר מותר על מנת למנוע סכנה, ואם אפשר לעשות על ידי שינוי ללא עיכוב יעשה כן. [ועיי' במנחת שלמה (תנ"י) לו' אות ב' ד"ה ולענין] וכת' שכל שדך רוב בני אדם לברוח מזה כבורח מפני הסכנה הרי זה חשיב כספק פקוח נפש וקרין ביה ככה"ג וחי בהם ולא שימות בהם. והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון ק"י. שו"ר מכנת מהחזו"א (בגס' להתנוסס להגרי"י זילברשטיין סי' י) ותשובות וכתבים סי' (מח) בזמן מלחמת העולם השנייה שכתב עבור תושבי העיר ב"ב, דיש להחשיב צורך הפעלת האזעקה בשבת לסכ"ג, אך יש להיזהר ממלאכה דאוי בכל מה"א דאפשר כיון שדאי אין כאן שאלת נפשות לפנינו, ואף שאין הולכין אחר הרוב בפ"י, מ"מ בדברים רחוקים הרבה אין דנין כפי' וטולי כפי' מדת הבטחון, ובמלאכות דרבנן אין להחמיר כלל, אלא דלענין הוראה לרבים יש להורות בזה כדן פ"י, והמחמיר במלאכות דאוי אינו רשאי להחמיר ולמנוע מלהודיע לאחרים האזעקה, ע"כ. אולם בהא דהחזו"א כששמעו קול רעש בשמים חשו שמא זהו מטוס הבא להפגין ועיי' האזעקה לא היתה מדויקת. אולם בזמננו האזעקה מופעלת בידיעה ברורה שנו"ר טילים העולים ליפול בשטח מאוכלס ועיי' יש להחשיב הדבר כסכנה. ועיי' מכתב הנ"ל הורה הגרי"י זילברשטיין שליט"א (נס' להתנוסס) שם). ומותר לטלף בשבת בשעת אזעקה עכ"פ בשינוי כדי לעורר אדם וכן כגו' בשעה (הוראה זו הייתה במלחמת המפרץ)].

הזעקת רופא או אנשי הצלה

במקום סכנה או אפילו ספק סכנה מותר להזעיק רופא או אנשי הצלה אף ע"י מלאכה, ומותר לטלפן או לנסוע אליו במכונית כדי לקרוא לו אל החולה שיש בו סכנה או לבקש ממנו הוראות טיפול. ומותר לעשות כן אפילו כאשר אין בטוח שהרופא נמצא באותו מקום. [ערוה"ש (סי' שכט אות יב) ומשנה הלכות (חי'ד סי' ג). ועיי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון שכ"א].

לצמצם דברור בטלפון

המדבר בטלפון לצורך חולה שיש בו סכנה אינו חייב לצמצם במילים ולשקול בכל מילה אם יש בה צורך, אלא יאמר כדרכו כל מה שנחוץ לומר בענין החולה. [שש"כ (פ"ב אות מא)].

ניתוק השיחה

בגמר השיחה אסור לעשות כל פעולה לניתוק השיחה, כגון להחזיר את השפופרת לעריסתה או לבסיסו, וכן לא ילחץ על הלחצן המנתק את השיחה, אלא אם כן יש חשש שיצטרך לאותו קו הטלפון כדי לקבל בשבת זו שיחה נוספת לצורך פיקוח נפש (ופעמים שאנשי הצלה אינם מוצאים את מקום החולה ומתקשרים לטלפון שהתקשרו ממנו ע"מ לאתר המקום שבו החולה נמצא). [שש"כ (פ"ב אותיות מב-ג)].

רופא שאינו שת"מ

מותר לפנות לרופא שאינו שומר שבת, גם אם יש רופא שומר שבת במקום אלא שהוא פחות מומחה, אפילו אם ידוע שהרופא שאינו שומר שבת יחלל את השבת ללא כל צורך. [הגרש"ז צ"ל (שש"כ פ"ב אות מא)].

ליווי החולה

חולה שיש בו סכנה מותר ללותו למקום קבלת טיפול דחוף כי יש חשש שיתעוררו שאלות המצריכות שיקול דעת והמלוה עשוי לעזור בזה. [ועיי' מקורות להלן בזה לענין ליווי יולדת לביה"ח. ובדרך זה כתבו הארחות שבת (פ"כ אות כ)].

נטיעה לבית חולים מרוחק

לכתחלה יש לנסוע לבית החולים הקרוב, כאשר אין הבדל ברמה הרפואית בין בתי החולים השונים, אך אם החולה מרגיש שיטפלו בו יותר טוב בבית החולים הנמצא במקום מרוחק, או שבית החולים היותר רחוק טוב יותר מבחינה רפואית, מותר להסיעה את החולה לבית החולים הרחוק, אפילו אם ניתן להגיע לבית החולים הקרוב ברגל. [שש"כ (פ"ב אות טג ופ"ב אות לח) וארחות שבת (פ"כ אות כט)]. ועיי' עוד בזה לענין ליווי יולדת לביה"ח.

קרא להצלה והלפה הסכנה

חולה שיש בו סכנה או יולדת שצמצלו לרופא או לתומכת לידה (כשיש משום י"תובי דעתא" של היולדת) וכדומה, ובנתיים החולה יצא מסכנה או פסקו צירי היולדת, אסור לצמצל לרופא או לעבור אפילו על איסור דרבנן כדי למנוע ממנו חילול שבת, מכיון שאותו רופא מחלל את השבת בהיתר וכוונתו להצלת נפש ועיי"כ אין הוא עושה שום איסור. [הגרש"ז צ"ל (נשמת אברהם סי' שלח ססי"א), השבט הלוי (ח"י"ג סי' קצג אות ב) והגר"ק צ"ל (חוט שני חי'ד על סי' שכח ע"מ קצה סוף אות כד)]. ומ"מ אם נמצא נכרי במקום יש לבקש ממנו שידוע לרופא או למילדת וכדומה שלא יבואו. [הגרש"ז צ"ל (סם)]. אולם אם צמצל לרופא או לחברת הצלה הפועלים בקביעות להצלת נפשות, צריך לטלפן אליהם ולהודיע שאין צורך בהם, שלא יהיה מכשילים לעתיד לבוא. [הגר"ק צ"ל (סם)]. ועיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ב'].

קרא להצלה בטעות

אם קרא לרופא בטעות (כגון שלחץ בטעות על לחצן מצוקה) עליו להודיע לו תיכף שהקריאה היתה בטעות ע"מ למנוע חילול שבת בחינם. [ועיי' בדברי הגרי"י זילברשטיין שליט"א (שבת לישראל ע"מ שצג) ובמש"כ בשמעתא עמיקתא גליון ב'].

התכרר שהחולה לא היה חי

מי שחילל שבת מפני פיקוח נפש, עשה מצוה ואינו צריך כפרה כלל. [מ"ב (סי' שלד ס"ק עח)]. ואפילו אם הוברר הדבר שכבר הוצרך היה מת. [שבת יעקב (ח"א סי' יג ד"ה ומה ששאל השואל) ע"פ השו"ע (סי' שכח סעי' טו). ועיי' בחו"י (סי' רלו מובא בשער"ת סי' שלד אות ב). ודעת הגרש"ז צ"ל (שש"כ פ"ב הגה כ) דכיון שאמרה התורה וחי בהם מסתבר דכל מה שעשה בשביל להציל אפילו נתברר שטעה א"צ כפרה].

טלטול אביזרי שמירה בשעת חירום

נשיאת כלי הגנה לצורך שמירה (איסור מוקצה)

רובה או אקדח דינם ככלי שמלאכתו להיתר, כי הם עומדים בעיקר להטלת אימה ופחד. [הגרש"ז צ"ל (מאור השבת ח"א ע"מ תקב אות ח)]. וכן נקט הדברי יציב (או"ח סי' קמח סוף אות ג) היכן דרוב הנושאים הנשק אינו אלא כדי להטיל אימה, ואדרבה אסור לפעול בהם. א"כ כשישם אותם כדי לפעול בו בעת הצורך, הוי כלי שמלאכתו לאיסור גרידא. וי"א שדינו ככלי שמלאכתו לאיסור [הגר"ש"א צ"ל (שלמי יהודה פי"ד אות טו והגה (הג)], ומ"מ כשמשתמש בו לשמירה כצורך גופו הוא שו"ר לטלטלו. [דברי יציב (שם) ע"פ הגרי"ז (סי' טח אות יט) שכת' דמותר לטלטל תפילין לצורך גופו, דהיינו כגון לשמרו מן המזיקין. וכ"כ במ"ב (שם ס"ק כד)]. וכן הביאו בארחות שבת (פ"י"ט אות טב והגה פז)].

יציאה בהם במקום שאין עירוב (איסור היצאה)

היוצא עם כלי הגנה מרה"י לרה"י חייב חטאת (א"כ מוציא משום חשש סכנה). [שו"ע (סי' שא סעי' ז)]. וי"א שכל זה לסתם בנ"א אבל לבעלי מלחמה הם בכלל מלבוש (אלא שלא ישאנו בידיו). [ערוה"ש (אות גא). אולם בקובץ תשובות (ח"ג סי' נא) דחה דבריו. ועיי' בדברי יציב (שם) אותיות ז-ו], בחלקת יעקב (ט"ל סי' נז), באו נדברו (ח"א סי' ע), ובמש"כ בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון ר"ז]. ומ"מ במקום שצריך לטלטל אקדח וכדומה לשמור עצמו או אחרים מסכנה, מותר לטלטלו בכל אופן כפ"קו"י דוחה שבת אף במלאכה דאוי.

